

Іван Монолатій

Портрет міста із втраченим ім'ям

Десь понад десять тисяч років тому людство витворило одну із найстаріших складних структур – *місто*. Цей своєрідний продукт людського духу має свій простір, характер, стиль і ще багато іншого. Наприклад, видимі образи.

Відомо, що кожне справжнє місто засновується принаймні на кількох вулицях, які пізніше об'єднуються у квартали, а їх самих згодом може бути кільканадцять. Якщо про перші, досить-таки умовні «вулиці» – проміжки між найдавнішими поселеннями трипільців в селі Бернашівка ще точитимуться дискусії, то вже точно відомі протовулиці мікенської доби у Давній Елладі. Значно пізніше було унормовано певні містобудівельні закони, за якими передбачалися і вулиці, і квартали, що свідчило про різноманітність кожного європейського міста.

Візитною карткою будь-якого міста, його обличчям є архітектура, яка, формуючись упродовж століть, створює своєрідну, неповторну атмосферу, притаманну лише йому. Міські споруди мають часто не тільки архітектурну цінність, скільки, будучи свідками тих чи інших подій або ж ставши домівкою чи тимчасовим притулком для визначних людей, набувають історичної цінності, стають тією ланкою, що поєднує минуле і сьогодення.

Про те, що сучасний Івано-Франківськ, а точніше давній Станиславів – особлива перлина в «країні міст» Галичині, написано достатньо. Саме за це мешканці міста інколи називають Івано-Франківськ «малим Львовом», а Львів, відповідно, «великим Станиславовом».

Досі не відомо, чи Станиславів виріс з не-міського поселення, або ж із декількох таких, або ж за наявності реального історичного ландшафту. Якщо прийняти на віру перший аргумент, то Станиславів не такий старий за віком, хоча, як свідчить археологія, міг би таким бути.

Сучасні знахідки на місці міських фортифікацій показують, що тут за середньовіччя існувало поселення людей. Наявність на цих теренах деяких артефактів з

так званої «сивої давнини» яскраво унаочнюють присутність тут носіїв культури трипілья. Звичайно, що у той час поселення, назване за кілька століть Станиславом, не було таким багатолюдним, як тогочасні Галич та Перемишль. Однак, воно таки існувало, і було русько-українським за своїм етнічним складом, як й інші подібні міста й оборонні пункти Галицької Русі.

До того ж, перше поселення людей на території пізнішого Станислава цілком могло бути спустошене монголо-татарською навалою в середині XIII ст. Отож, як бачимо, ще до уявленого «граду Ревери» міг і, напевне, таки існував давньоукраїнський град княжих часів. Іншими словами, поселення, назване колись Станиславом, мало ще задовго до цього власну історію, яка значно старіша, аніж офіційні тлумачення кількох національних історіографій про заснування міста у XVII ст.

Другий варіант народження міста, прихильний до тези, що тогочасний володар-шляхтич закладав місто своєю волею – теж має право на існування, бо і у цьому випадку Станиславів молодший від своїх сусідів-міст.

Засновники сучасного Івано-Франківська закріпили своє ім'я чи то ім'я святого, первісно нарікаючи його Станиславом. Вони ж подарували місту не лише своє ім'я, але й герб – родовий герб Потоцьких «Пиляву». Так і відбулася персоніфікація нашого міста – воно отримало ім'я, герб і патрона.

Ці ж власники мали амбітні плани щодо ранньомодерного Станислава, який збудували за планом фахового архітектора практично на порожньому місці. Він мав відповідати раціоналістичним та гуманістичним поглядам того часу, які хотіли поширити лад, гармонію та красу на весь навколишній світ. План мав реалізувати бачення ідеально влаштованого міста з магдебурзьким самоврядним правом.

Від часу свого офіційного народження у 1662 р. Станиславів був майже «ідеальним» населеним пунктом, багатолюдним містом-фортецею, незважаючи на те, що на той час більшість довколишніх, раніше економічно успішних і, власне, історичних міст занепадала. Протекціонізм власників Станислава, відповідна загальнокрайова кон'юнктура, заселення

його жидами, еміграція до міста подільських вірмен тощо – лише поодинокі чинники, які сприяли швидкому економічному зростанню міста у другій половині XVIII ст.

Нова, австрійська, займанщина пожвавила економічний і культурний розвиток Станиславова, який до того часу містом не вважався, бо на думку цісарських чиновників швидше був таким собі перехідним центром – від села до звичайного містечка. І лише в останній чверті XIX ст. він отримав «міський статут», а 1889 р. був затверджений офіційний статус міста, який знову підтвердили 1896 р.

Так поступово місто в межиріччі Бистриць ставало найважливішим адміністративним центром нашого краю. Відтоді, через підвищення темпів крайової урбанізації, масову міграцію жителів приміських сіл до міста, виникнення більшості нових промислових підприємств, Станиславів почав розвиватися швидкими темпами і набувати сучасних рис.

Однак, незабаром (з погляду історії) до Станиславова прийшла Світова війна, звісно, не перша в його житті, та й не остання. Наше місто опинилося на лінії фронту, а відтак Станиславів постраждав не від однієї переміни влади. А потім, зранене і змучене військовими сутичками місто цілих півроку було повітовим містом Західноукраїнської Народної Республіки. І саме в революційному Станиславові було прийнято ухвалу про злуку з Українською Народною Республікою.

А далі – знову старі зайти і нові окупанти. І адміністративне та економічне піднесення як центру новоутвореного Станиславівського воєводства Другої Речі Посполитої. А потім – «перші совіти», а з ними нова, ще жахливіша Світова війна. Тому й досі наша історична пам'ять жива, бо ані місто, ані містяни не забувають злочинів комуно-більшовицького режиму проти місцевого українського люду у Дем'яновому лазі, депортації до Сибіру, розстріли нацистами українських патріотів і вивезення на роботи до Райху.

Після останньої війни страшнішим було вже інше.

У повоєнний час місто втратило навіть власне ім'я, адже підлабузництво і вірнопідданство перед зайшлими червоними правителями завжди були сильними сторонами тутешньої влади, отож і перейменували

місто на незрозумілий мовний симбіоз «Івано-Франківськ», нібито на честь генія галицьких українців. Щоправда, останній бував у тому Станиславові, проте не більше і не менше, ніж в інших містах і містечках краю.

Комусь історичне ім'я нашого міста таки заважало. Це й зрозуміло, бо ж советський режим був не співмірний з Правдою. Він і витіснив з нашого щоденного обігу власну назву міста, спочатку обрубавши її до такого собі німецькоподібного *Станіслав*, а вже згодом й її знищив, замінивши на складну мовленнєву практику. Якийсь час для старожилів вона існувала як соціолінгвістичний анекдот, який межував з курйозом. Зі щоденних звичок і з голови містян поволі, але впевнено вибивали саме поняття Станиславова. Советським владцям хотілося зробити із старого Станиславова щось незносно псевдо-патріотичне. Це і був, властиво, кінець історії передвоєнного і повоєнного Станіслава а перед тим – історичного Станиславова.

Портрет Станиславова багатосюжетний. З одного боку, це реальне місто. З іншого – ідеологічні нашарування. Наше місто пережило різні історичні епохи, а тому мало у своєму повсякденному житті декілька ідеологій, які майже не перетиналися. Вони існували доволі автономно, або навіть суперечили одна одній. Бо станиславівське населення завжди було строкатим і різноманітним за релігійною та етнічною ознаками.

Атмосферу нашого міста чудово передають давні поштові картки з краєвидами Станиславова, які починаючи з кінця 1860-х рр. великим накладом друкували, зазвичай, в інших містах.

Старі листівки з колекції Зеновія Жеребецького запрошують нас знову і знову відкривати для себе уявлені і реальні, чорно-білі й кольорові український, польський, жидівський, і вірменський образи Станиславова. На поштівках скрупульозно задокументоване багатолике обличчя міста: його майдани, вулиці й визначні споруди та пам'ятники, багато з яких неспізнанно змінилися, а деякі й не вціліли.

Монументальні архітектурні споруди Станиславова зводяться за «мамуні Австрії». Тоді ж розширюються існуючі і прокладаються нові вулиці, які й нині

визначають спільне і відмінне в європейському розвитку міста. Адже забудова станіславівського середмістя цього часу насичена різними архітектурними стилями, справляє враження гармонійної цілісності. Архітектурну своєрідність Станіслава забезпечував динамічний процес розвитку міста упродовж тривалого часу, його стрімкий розвиток в останні роки ХІХ ст. – перші десятиліття ХХ ст. у період панування модерну й сецесії.

Перегортаючи унікальні сторінки нашої візуалізованої минувшини, допитливі читачі зможуть побачити заплутаний гармидер вулиць і завулків, щільні блоки і маси міських будинків, каварні, окремі кам'яниці, які творять й нині різнорідну архітектурну поліфонію Станіслава, а також простежити зміни назв вулиць, кварталів, окремих вивісок і нумерацію будинків на поштівках принаймні останніх 150-ти років, а загалом відчуті зміни у побуті та ментальному характері станіславівців, які одного дня перетворилися на івано-франківців.

Отож, шановні читачі, ласкаво запрошуємо до подорожі забутим Станіславом, його широкими майданами і вузькими вуличками, скверами і парками, які ще позначені шармом цісарсько-королівських часів, запахом доброї кави, тужливо-веселими покутськими мелодіями і відчуттям чогось доброго, того, що витворює справжню станіславівську ідентичність.

